

TOR W. HOLM

ANNISKELUA JA HYVÄN- TEKEVÄISYYTTÄ HELSINGISSÄ

Useimmat helsinkiläiset tuntevat kaupunginkirjaston talon Rikhardinkadulla. Mutta monikaan ei tietäne, että tämän nykyoloissa ahtaan ja epäkäytännöllisen talon rakentaminen on luettava Helsingin anniskeluyhtiön ansioksi. Tämä yhtiö oli aikoinaan elinvoimainen yritys, joka kesästä 1873 aina kielto-lain voimaan tuloon saakka tyydytti olennaisen osan pääkaupungin viinantarpeesta. Anniskeluyhtiö ansaitsee muutenkin tulla muistetuksi. Voittovaroillaan se edisti niin Korkeasaaren eläintarhan kuin Seurasaa-ren kansanpuiston syntyä.

Helsingin anniskeluyhtiö — Helsingfors Utskänknings-Aktiebolag — perustui, kuten vastaavanlaiset yritykset maan muissa kaupungeissa, ns. Göteborgin järjestelmään, jonka tehtävänä oli valvonnan alaisen viinan jakelun luominen. Alkoholipoliittisesti järjestelmä rakentui tietynlaiselle kohtuullisuusideologialle. Sen esitaistelijat pitivät itseään realisteina, jotka lainataksenne jär-

jestelmän merkittävintä apostolia Ruotsissa, *Sigfrid Wieselgreniä*, pyrkivät "raittiuden hyväksi vastustamaan yhteiskunnan hävittäjää, tuhatpäistä juoppouspahetta itse kapakan tiskin ääressä esiintymättä tällöin kuitenkin minkään raittiusjärjestön lipulla".

Tämän artikkelin tarkoituksena ei ole arvostella Suomessa tai edes Helsingissä sovellettua Göteborgin järjestelmää, vaan ainoastaan senaikaisen aineiston perusteella antaa joitakin lisätietoja Helsingin anniskeluyhtiön historiaan 1870- ja 1880-luvuilla. Koska tämä helsinkiläinen yhtiö oli ensimmäinen laatuaan Suomessa, on sen synnyn ja toiminnan tutkimisella katsottava olevan enemmänkin kuin vain paikallishistoriallista mielenkiintoa.

"Göteborgin järjestelmä"

Vuonna 1864 Göteborgin kaupunginvaltuusto teki aloitteen työläisten kurjien elin-

ehtojen syiden selvittämiseksi. Tässä yhteydessä kiinnitettiin erikoisesti huomiota kappakaliikkeeseen ja salakapakointiin kaikine kielteisine seurauksineen. Selvityksen aloitteentekijänä oli poliitikko ja sanomalehtimies S. A. Hedlund. Göteborgin anniskeluyhtiö aloitti toimintansa vuonna 1865. Aluksi yhtiö sai vain anniskella viinaa ravitsemisliikkeissään, mutta vuodesta 1874 yhtiölle myönnettiin lupa myös vähittäismyyntin harjoittamiseen. Perusta yhtiön toiminnalle luotiin, kun Ruotsin väkijuomalainsäädäntö vuonna 1855 uusittiin. Kotitarvepolton kieltämisen lisäksi kaupungin viranomaisille myönnettiin tällöin oikeus luovuttaa tietyille yhtiöille kaikki ne myyntioikeudet, jotka uusien määräysten mukaan oli tarjottava huutokaupalla myytäväksi. Ruotsissa oli jo ennen uuden lainsäädännön syntyä perustettu paikallisia yhtiöitä. Eri katsauksissa on tapana mainita esimerkkinä lähinnä Falunin vähittäismyyntiyhtiö vuodelta 1850. Vaikka aikaisemminkin muodostetuilla yhtiöillä oli sosiaalinen tarkoitus, mm. haluttiin estää alkoholijuomien myynti luotolla, voidaan vasta Göteborgin yhtiön tultua perustetuksi puhua varsinaisesta alkoholi- ja raittiuspoliittisesta tavoitteesta. Ei pyritty vain laitto-
muuksien vastustamiseen, terveydellisten olojen parantamiseen ja yksityisen väärinkäytön estämiseen erinäisin rajoitustoimenpitein, vaan toivottiin myös saatujen voittovarojen käyttöä tarkoituksiin, jotka tavalla tai toisella edistäisivät työläisten siveellistä kasvatusta ja tekisivät heistä kohtuullisia. Tämän lisäksi tuli tietynlainen oikeusvaatimus: ne varat, jotka köyhältä kansalta saatiin korottamalla viinan hintoja raittiuspoliittisista syistä, merkitsivät ylimääräistä verotusta, joka ei saanut hyödyttää varakkaita esim. alennettujen verojen muodossa.

Otto Höijerin panos

Suomessa alkoholilainsäädäntö uusittiin 1860-luvulla tapahtuneen perustuslaillisen valveutumisen yhteydessä. Kotitarvepolto

kiellettiin vuonna 1865 annetulla asetuksella. Paloviinan tuotanto keskitettiin suurpolttimoihin, ja vähitellen siitä kehittyi tuotava elinkeino, joka johti tuotantokustannusten alenemiseen ja voiton kasvuun. Valvonnan alaisen anniskelun ja vähittäismyyntin tarve ilmeni yhä voimakkaampana. Yksi keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi oli oikeuksien luovuttaminen kaupungeissa yleishyödyllisille yhtiöille.

Kiinnitämme tässä yhteydessä huomiota maisteri *Otto Höijerin* panokseen. Hän toimi tarkastajana Sinebrychoffin omistamassa Hietalahden väkiviinatehtaassa. *Otto Höijer* — arkkitehti *Theodor Höijerin* vanhempi veli — oli tarmokas henkilö, jolla oli monta rautaa tulella. Hän toimi kunnallispolitiikan alalla, mm. köyhäinhuoltojohtokunnan puheenjohtajana vuosina 1873—85, ja kuului ensimmäiseen, vuonna 1875 toimintansa aloittaneeseen kaupunginvaltuustoon. Loppukesällä 1871 Höijer matkusti senaatin toimeksiannosta Ruotsiin tutkimaan Göteborgin järjestelmän soveltamista. Samoihin aikoihin valtionkomitea sai valmiiksi ehdotuksensa uudeksi paloviina-asetukseksi. Höijer toimitti tälle komitealle matkakertomuksensa, joka kuitenkin myöhemmin on joutunut kadoksiin. Asiaa tutkinut *Uuno Tuominen* (vrt. lähdeluettelo) otaksuu, että Höijerin matkakertomus, joka saatiin melko myöhään, tuskin on voinut vaikuttaa komitean Göteborgin järjestelmää suosivaan kannanottoon. Tämä on hyvin mahdollista. Sitä vastoin voimme todeta, että Höijer julkaisutoimintansa ansiosta tuli muokanneeksi yleistä mielialaa otolliseksi Helsinkiin perustettavalle anniskeluyhtiölle. Höijer, joka kuului *Hufvudstadsbladetin* vakinaisiin avustajiin, selosti kahdessa tässä lehdessä syksyllä 1871 (24. 9. ja 27. 9.) julkaistussa artikkelissa Göteborgin järjestelmän soveltamista sen kotipaikkakunnalla. Jo aikaisemminkin maaperää oli muokattu *Hufvudstadsbladetin* välityksellä. Lehdessä julkaistiin nimittäin syksyllä 1868 tekijää ilmoitta-

matta artikkelisarja otsikolla "Frågor rörande den arbetande klassen" (Työätekevää luokkaa koskevia kysymyksiä). Luultavaa on, että nämäkin kirjoitukset olivat Höijerin käsialaa (sen suuntaisia viittauksia esiintyy myöhemmässä artikkelisarjassa), joten olettamme seuraavassa Höijerin kirjoittaneen ne.

Artikkelisarjassa vuodelta 1868 (Hbl 22., 26., 28. 10.) Höijer perustelee yhtiökapakoiden tarvetta erilaisin sosiaalisin todistein. Mm. hän huomauttaa työväenluokan käyttämien kapakoiden useinkin toimivan panttilainakonttoreina. Lisäksi ne ovat likaisia ja rähjäisiä. Erikoisesti mainitaan epäkohtana, että porvarinoikeutensa menettäneet henkilöt voivat päästä harjoittamaan liikettä ryhtymällä jonkun oikeuksien haltijan, useinkin jonkun leskirouvan, palvelukseen. Tämä johtaa siihen, että huonomaineiset henkilöt itse asiassa hoitavat liikettä. Aivan erilaisia ovat olot Göteborgissa, jossa kirjoittaja kertoo äskettäin käyneensä. Siellä huoneistot ovat niin siistejä, että kuka tahansa voi käydä niissä. Juopumuspidätykset ovat vähentyneet vuodesta 1865, jolloin yhtiön ravintolat avattiin ja yksityiset kapakat suljettiin. Erikoisen mielenkiintoisia ovat tässä yhteydessä artikkelin kirjoittajan esittämät konkreettiset ehdotukset helsinkiläisen anniskeluyhtiön rahoittamiseksi ja organisoimiseksi. Ko. ehdotuksessa osakepääoma määrätään 30 000 markaksi ja ehdotettu osinko on sama kuin myöhemmin vahvistettu, nimittäin 6 %. Mitään ei kuitenkaan tällä kertaa tapahtunut. Joitakin kouksia pidettiin, Höijer kertoo kolme vuotta myöhemmin, mutta mielenkiinto laimeni pian. Varsin otaksuttavaa on, että äskettäin läpikäydyt hätävuodet osaltaan vaikuttivat mielenkiinnon heikkenemiseen.

Höijer, jonka Sakari Topeliuksen rinnalla voidaan katsoa kuuluneen Suomen sanomalehdistön ensimmäisiin sosiaalireportteihin, ei hellittänyt ja vuonna 1871 hän esiintyy uudelleen mielipiteiden muokkaaja-

na. Nyt hän kiinnittää huomiota lisääntyvään juopotteluun. Kohonneet työansiot ja viinan hinnan aleneminen 4—5 markasta kannalta 2:80 markkaan on lisännyt kulutusta. Hän huomauttaa vielä: "Ennen maailmassahan tosin pidettiin vapaita maanantaita, mutta nämä ovat nyt saaneet sellaiset mittasuhteet, että ne päättyvät tiistaisin ja alkavat perjantaisin."

Osakkaat

Lokakuun 28. päivänä 1871 julkaistiin sanomalehdissä kutsu kokoukseen, jossa käsiteltäisiin kysymystä anniskeluyhtiön perustamisesta Helsinkiin. Aikanaan senaatile jätetty ehdotus ko. yhtiön säännöiksi hyväksyttiin eikä tarvittavan 30 000 markan osakepääoman hankkiminen liioin liene aiheuttanut vaikeuksia.

Ensimmäiset osakkaat edustivat läpileikauksena sen ajan varakkaasta Helsingistä. Jakamalla heidät yhtiön osakekirjassa olevien tietojen perusteella ja Helsingin osoitekalenterin (1874—75) mukaan saamme seuraavat ryhmät:

Virkamiehiä	31
Tehtailijoita ja käsityöläisiä	27
Kauppiaita	25
Upseereja	14
Professoreja	6
Merikapteeneja	4
Talonomistajia	3
Muita	13
	123

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat senaatin eri toimituskuntien ja keskusvirastojen virkamiehet. Myös joitakin kaupungin virkamiehiä sisältyy tähän ryhmään. Tehtailijoiden ja käsityöläisten ryhmässä on mm. sellainen mahtimies kuin kauppaneuvos Paul Sinebrychoff, kaupungin suurin olut- ja viinatehtailija. Kauppiaiden joukossa on kolme Borgströmin perheen edustajaa mutta myös joitakin vähemmän tunnettuja venäläisiä kauppiaita.

Alkuaikojen suurin osakkeenomistaja oli tehtailija R. Heimberger 23 osakkeineen, kun taas Paul Sinebrychoffilla oli 20 osaket-

ta. Näiden lisäksi oli kaksi osakasta, joilla kummallakin oli 10 osaketta. Muista osakkaista olivat useimmat tyytyneet 1—2 osakkeeseen, vain muutamilla oli viiden osakkeen osakekirja.

Kaksikymmentä vuotta yhtiön perustamisen jälkeen osakkaiden luku oli laskenut 110:een. Suurin osakas oli nyt valtioneuvos C. F. Wahlberg 20 osakkeineen. Kymmenen osaketta oli raatimies Edw. Berghill, asessori C. A. Kjöllfeldtillä ja varatuomari John Swanljungilla. Mielenkiintoinen kysymys tavaranhankkijoiden vaikutuksesta yhtiön harjoittamaan politiikkaan ja hallintoon on liian laaja tullakseen tässä käsitellyksi. Varmaankin se oli ajoittain huomattava. Yhtiö suosi kaupungin tehtailijoita maaseutulaisten kustannuksella ja joutuikin tästä syystä arvostelun kohteeksi. Sittemmin osoittautui kuitenkin, että nimenomaan parempien kilpailuolosuhteiden luomiseksi vuonna 1886 perustetulle kilpailevalle yritykselle, Helsingin vähittäismyyntiyhtiölle, joka teki ostonsa maaseudulta, tuotti melkoisia vaikeuksia niin kuljetusten kuin varastoinninkin järjestäminen.

Voittovarot

Helsingin anniskeluyhtiön säännöissä, jotka suureksi osaksi perustuivat göteborgilaiseen esikuvaan, sanotaan: "Yritys pyrkii yksinomaan pitämään silmällä kaupungin työläisväestön etua niin siveellisessä kuin taloudellisessakin suhteessa, joten yhtiön osakkaat eivät odota saavansa omaa voittoa." Tämä vuoden 1872 sanamuoto viittaa selvästi siihen, että ylijäämä oli käytettävä työläisluokan hyväksi.

Voittovarojen jaosta yhtiön vuosikokous päätti 1870- ja 1880-luvuilla. Vuonna 1893 tämä tehtävä siirtyi kaupunginvaltuustolle. Tästä vuodesta lähtien myös valtion kulkulaitosrahasto sai osuutensa, joka oli kaksi viidesosaa. Säilyneet vuosikokouspöytäkir-

jat osoittavat niin ikään, että johtokunnan ehdotus voittovarojen käytöksi tavallisesti hyväksyttiin. Yksityiset osakkeenomistajat tosin yrittivät varata summia suosimiinsa tarkoituksiin, mutta yleensä heikolla menestyksellä. Vuosikokouksissa oli läsnä keskimäärin parikymmentä henkilöä, jotka edustivat suunnilleen seitsemääkymmentä osaketta.

Avainasemassa ja jatkuvuuden takaajana toimi maisteri *Viktor Öhberg*, joka 34 vuoden ajan oli johtokunnan puheenjohtajana. Hän oli kaupungin kansakoulujen tarkastaja ja valittiin 43 vuoden ikäisenä johtokunnan puheenjohtajaksi. Petrus Nordmannin kirjoittamasta suppeasta Öhbergin elämäkerrasta ilmenee tällä olleen tavaton työkyky. Hän oli myös poliittisesti aktiivinen osallistuen porvarissäädyn jäsenenä useihin valtiopäiviin. Jonkun aikaa hän oli kaupunginvaltuuston jäsen. Alkoholipolitiikan alalla Öhberg tuskin kuului eturivin miehiin. Hän lienee suhtautunut melko välinpitämättömästi järjestyneisiin raittiuspyrkimyksiin. Vanhoillisena ja vähäsanaisena, mutta tarkomkkaana ja määrätietoisena hän työskenteli niiden tarkoituksien edistämiseksi, joita anniskeluyhtiön hänen mielestään tuli palvella.

Öhbergillä ja hänen johtokunnallaan, jossa luutnantti ja pikakirjoittaja August Fabritius oli hänen uskollisimpia aseveljiään, oli monta myrskyä kestettäväänään. Suhteet kaupungin viranomaisiin ja poliisiin olivat useinkin hankalat, vaikka yhtiön johtomiehillä oli istunto- ja puhevalta kunnallisissakin elimissä.

Koetamme tässä yhteydessä antaa jonkinlaisen kuvan siitä, miten yhtiön johto toteutti säännöissä ilmaistut siveelliset tavoitteet. Seuraavasta taulukosta ilmenee, mitkä laitokset yhtiön mielestä ansaitsivat päästä osallisiksi yhtiön voittovaroista ensimmäisen kymmenvuotiskauden (1874—83) aikana.

	Mk
Kaupungin kansankirjasto	257 757
Avustukset kunnan koululaisille	50 696
Työväenyhdistysten eläkekassat	41 000
Kaupungin talouskoulu	35 000
Taideteollisuusyhdistys	24 491
Laininlyötyjen lasten koti	20 000
Lastenseimet	15 000
Pääoma- ja elinkorkolaitos	10 400
Kansankonsertit	8 500
Köyhien lasten työlaitos	6 000
Muut tarkoitukset	24 730
Yhteensä	493 574

Ei liene niinkään helppoa keksiä yhteinäistä linjaa voittovarojen jakopolitiikassa. Todetaan avustuksia annetun suhteellisen vähän suoranaiseen raittiustyöhön. Yli puolet tänä aikana jaetuista varoista sai kansankirjasto. Hyvällä tahdolla voidaan katsoa tämän politiikan perustuneen pyrkimykseen houkutella työläiset pois kapakoista tarjoamalla heille luettavaa ym. ajanvietettä. Koulumies Öhbergin vaikutukseen viittaavat kansakoululaisille myönnettyt suuret avustukset. Yleensä on havaittavissa pyrkimys nuoren polven suosimiseen.

Varsinkin 1890-luvulla myönnettiin voittovaroja suurin erin kansanpuistojen ja Korkeasaaren eläintarhan ylläpitoon. Vuoteen 1902 oli näihin tarkoituksiin myönnetty yli 500 000 markkaa. Tässä kaupunginvaltuusto jatkoi anniskeluyhtiön johtokunnan ja vuosikokousten alulle panemaa linjaa.

Helsingin anniskeluyhtiön voittomahdollisuudet riippuivat luonnollisesti suureksi osaksi vallitsevista kilpailu- ja monopolioloista. Lainsäädäntö oli horjuva, ja anniskelu- ja vähittäismyyntiyhtiöiden kannattavuuteen vaikuttivat vaihtelevat määräykset. Sinä aikana, jota tässä pääasiallisesti olemme käsitelleet, ei kumpainkaan helsinkiläinen yhtiö — nämä yhdistettiin vuonna 1907 — saavuttanut monopoliasemaa. Niinpä yhtiön ravintoloiden oli kestävä yksityisten elinkeinonharjoittajien puolelta tuleva kilpailu. Nimenomaan ns. kellarit, joita

esim. vuosina 1879—80 oli kolmetoista anniskeluyhtiön ravitsemisliikkeiden ollessa yhdeksän, esiintyivät kilpailijoina. Kannattavinta oli vähittäismyynti, kun taas yhtiön raittiusravintolat yleensä tuottivat tappiota.

Leo Harmaja on tutkimuksessaan "Gööteporin järjestelmä Suomessa" kiinnittänyt huomiota anniskelu- ja vähittäismyyntiyhtiöiden voittovarojen käyttöön. Hänen kirjansa liitteistä ilmenee voittovaroja usein myönnetyn tarkoituksiin, jotka — mikäli pitäydytään ankarasti "systeemin" puitteisiin — olisi ollut rahoitettava muista lähteistä. Tästä lienee osaksi johtunut, että niin raittius- kuin kehittyvä työväenliike oli niin vähän kiinnostunut Göteborgin järjestelmän käytännöllisestä soveltamisesta maassamme. Joskaan Helsingin anniskeluyhtiö ei ole läheskään syytön tässä asiassa, uskaltamme kuitenkin väittää, ettei yhtiöltä ainkaan aikaisemman toimintakautensa aikana kokonaan puuttunut sosiaalista vastuuntuntoa. Tosin yhtiön suosimat tarkoitukset näyttäivät meidän päivinämme nykyaikaisen yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan luonnollisilta ilmauksilta, mutta meidän on muistettava yhtiön aloitteiden ansiokkaalla tavalla luoneen perustaa elinvoimaisille laitoksille.

Lähdeviittaukset

- Helsingin kaupunginarkisto: Helsingin anniskeluyhtiön arkisto. Yhtiökokouksen pöytäkirjat 1874—1906
 Adresskalender för Helsingfors stad 1874—75. Hfrs 1874
 Ginstrom, Egidius: *Hufvudstadsbladet under 50 år, 1864—1914*. Hfrs 1964 (s. 39—41)
 Harmaja, Leo: *Gööteporin järjestelmä Suomessa*. Hki 1907
 Nordmann, P.: *Viktor Öhberg. En verksam mans långa levnad*. Hfrs 1908
 Tuominen, Uno: *Suomen alkoholipolitiikka 1866—1886*. I. Hki 1950 (erik. s. 303)
 Wieselgren, Sigfrid: *Till Göteborgssystemets utvecklingshistoria*. Sthlm 1907 (erik. s. 4)
 Aström, S.-E.: *Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa*. — Helsingin kaupungin historia IV:2. Hki 1956 (erik. s. 232)